

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

В. Солтис, аспірант

ORCID ID: 0009-0004-9978-1261

Львівський національний університет природокористування

© В. Солтис, 2024

<https://10.31734/agrarecon2024.02.064>**Солтис В. Розвиток підприємництва в територіальній громаді**

Розглянуто процес формування підприємництва в територіальній громаді. Досліджено вплив суб'єктів господарювання на місцевий розвиток. Визначено проблеми розвитку підприємницької діяльності в межах територіальних громад. Обґрунтовано, що підприємства є основними джерелами доходів для громад, які забезпечують не лише робочі місця та стабільну заробітну плату, а й сприяють відновленню інфраструктури. Зазначено, що для підприємства територіальна громада – не просто місце розташування, але й середовище для працівників, споживачів та інвесторів. У цьому контексті визначено основні проблеми для розвитку підприємництва. Обґрунтовано стратегічні напрями розвитку підприємницької діяльності в обраній для дослідження територіальній громаді.

З'ясовано, що основними проблемами для розвитку підприємництва у територіальних громадах є: відсутність інструментів фінансової підтримки підприємництва і складність доступу до коштів для розвитку бізнесу; недостатність інформаційної підтримки підприємців; відсутність зведеної інформації щодо земельних ділянок і приміщень, які можна використовувати для ведення підприємницької діяльності; незадовільний стан технічних мереж; транспортна інфраструктура.

Обґрунтовано, що однією із сфер, яка потребує негайного втручання громади, є підтримка малих та середніх підприємств, створення умов для розвитку наявного малого і середнього бізнесу й відкриття нових підприємств. Особливо важливе завдання – залучення до підприємницької діяльності молоді, адже це дозволить зменшити відтік молодих активних людей із громади. Досліджено, що на місцевому рівні підприємці часто недостатньо поінформовані про можливості та умови залучення зовнішніх джерел фінансування, а часто також не готові до процесу підготовки та подання бізнес-планів для отримання державних чи міжнародних грантів і кредитів.

Визначено, що необхідно створювати умови для залучення фінансових ресурсів сільськогосподарськими виробниками, проводити просвітницькі та освітні заходи для мешканців, які бажають вивчати нові напрями сільського господарства, розвивати у громаді інфраструктуру підтримки бізнесу.

Ключові слова: підприємництво, територіальна громада, місцевий бюджет, підприємство, розвиток, бізнес-спільнота, стратегія.

Soltys V. Development of entrepreneurship in the territorial community

The article considers the process of the formation of entrepreneurship in territorial communities. The influence of business entities on local development is studied. The problems of the development of business activity within territorial communities are identified. It is proved that enterprises are the main sources of income for communities, providing not only jobs and stable wages, but also contributing to the restoration of infrastructure. It is noted that for an enterprise, a territorial community is not just a location, but also an environment for employees, consumers and investors. In this context, the main problems for entrepreneurship development are identified. The strategic directions of business development in the territorial community selected for the study are substantiated.

It is found that the main problems for the development of entrepreneurship in territorial communities are: lack of the tools of financial support for entrepreneurship and difficulty in accessing funds for business development; lack of information for entrepreneurs support; lack of consolidated information on land plots and premises that can be used for business activities; unsatisfactory conditions of technical networks; transport infrastructure.

It is substantiated that one of the areas requiring immediate attention of the community is support for small and medium-sized enterprises, the creation of conditions for the development of existing small and medium-sized businesses, and the opening of new enterprises. A critical task is to involve young people in business activities, as this will reduce the outflow of young active people from the community. It has been shown that at the local level, entrepreneurs are often not properly informed about the opportunities and conditions for attracting external sources of funding, and are often not ready to prepare and submit business plans to obtain state or international grants and loans.

It has been determined that it is necessary to create conditions for agricultural producers to attract financial resources, and to conduct awareness-raising and educational activities for residents who wish to be engaged in new areas of agriculture. It is also important to develop a business support infrastructure in the community.

Keywords: entrepreneurship, territorial community, local budget, enterprise, development, business community, strategy.

Постановка проблеми. Значення розвитку підприємництва надзвичайно важливе у контексті формування та розвитку територіальних громад України. Підприємства є основними джерелами доходів для громад, адже забезпечують не лише робочі місця та стабільну заробітну плату, а й сприяють відновленню інфраструктури. Важливо зазначити, що для підприємства територіальна громада – не просто місце розташування, а й середовище для працівників, споживачів та інвесторів. Саме тому підприємці усвідомлюють, що успішний бізнес неможливий без успішної громади. Підтримуючи громаду, підприємець фактично створює фундамент для власного успіху в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями створення й функціонування територіальних громад цікавляться науковці. Проте більшість досліджень стосується загальних проблем об'єднання територіальних громад (Бриль, Врублевський, Данчева, Сеїтосманов, та Чубаров, 2018), їх інвестування (Дементов, 2023), розвитку виробництва та інфраструктури (Олійник, 2018). Водночас аналіз наукових публікацій свідчить, що ступінь визначення ролі підприємництва у зазначених процесах вітчизняними авторами не можна вважати достатнім, що потребує подальших розробок.

Вплив суб'єктів господарювання на формування спроможних територіальних громад за конкретними напрямами досліджують Губені Ю. (2022), Шибанін В. і Кормишкін А. (2017, с. 5). Науковці визначили проблеми роз-

витку підприємницької діяльності у межах об'єднаних територіальних громад та обґрунтували пропозиції щодо їх вирішення. Наголошено, що ефективний розвиток підприємницької діяльності територіальної громади можна забезпечити лише через постійну синергію дій бізнес-спільноти, влади, громади та наукових кіл.

Дослідники Карпов В., Тарасова К., Сербіна А. та Васалатій О. (2021, с. 26) аналізують стан розвитку підприємництва територіальної громади за різними показниками та змінами, які відбулися на її території, обґрунтовують основні завдання розвитку громади з урахуванням потреб та інтересів її мешканців. Автори запропонували алгоритм регулювання економічного розвитку територіальної громади із застосуванням нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу для досягнення нового рівня ефективності та конкурентоспроможності економіки й життя населення.

Напрями впливу підприємництва на розвиток територіальних громад систематизували О. Лівандовська та А. Ключник (2021). Вони визначили основні проблеми розвитку підприємництва та обґрунтували стратегічні напрями розвитку підприємницької діяльності в територіальній громаді. Автори пропонують розробити Дорожню карту розвитку підприємництва, впроваджувати коворкінг, утворити Клуб громадського діалогу. Основними проблемами, для розвитку підприємництва у територіальних громадах, на їхню думку, є: відсутність інструментів фінансової підтримки

підприємництва і складність доступу до коштів для розвитку бізнесу; недостатність інформаційної підтримки підприємців; відсутність зведеної інформації щодо земельних ділянок і приміщень, які можна використовувати для ведення підприємницької діяльності; незадовільний стан інженерно-технічних мереж; недостатній рівень туристичної промоції громади; транспортна інфраструктура (низька якість доріг). Стратегічний підхід до визначення пріоритетних напрямів розвитку підприємництва об'єднаних територіальних громад пропонує Н. Колодненко (2019, с. 99). Автор базує його на виокремленні в територіальній громаді соціально-підприємницького, еколого-туристичного, соціально-екологічного та підприємницько-туристичного пріоритетів. Однією з передумов створення ефективної стратегії бізнесу в територіальних громадах є визначення пріоритетних напрямів маркетингової політики географічних одиниць, спрямованої на формування особливих (притаманних саме певній територіальній громаді) конкурентних переваг, які відображатимуть цінності, властивості, відмінну ідентичність та головну ідею розвитку й функціонування громади.

Науковці О. Коломицева та Л. Проданова (2022, с. 25) вважають, що в умовах воєнної економіки бізнес, який працює, забезпечує доходи його власників і доходи найманих працівників, а найголовніше – доходи державного бюджету та бюджетів територіальних громад різних рівнів, що дає змогу вирішувати такі важливі проблеми, як фінансова спроможність мільйонів українських громадян і збереження платоспроможного попиту національного та регіональних ринків; спроможність територіальних громад швидко вирішувати найважливіші соціально-економічні проблеми, зокрема в частині забезпечення роботи об'єктів критичної інфраструктури; спроможність держави щодо накопичення та концентрації коштів для підтримки Збройних сил України, забезпечення соціальних виплат та національної соціально-економічної стабільності.

Постановка завдання. Наше завдання – визначити на прикладі конкретної територіальної

громади рівень розвитку підприємництва, проаналізувати середовище й тенденції підприємницької діяльності суб'єктів територіальної громади, визначити стратегічні орієнтири розвитку підприємництва та обґрунтувати заходи активізації діяльності підприємницьких структур у територіальних громадах.

Методика дослідження та матеріали.

Для досягнення поставленої мети ми використали загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема для визначення ролі підприємництва у територіальній громаді, вивчення динаміки і структурних змін розвитку територіальної громади використано метод теоретичного узагальнення і порівняння. Для обробки даних та наочного уявлення – графічний метод, аналізу і синтезу – для окреслення пріоритетних напрямів розвитку підприємницької діяльності в територіальній громаді. Інформацію про окрему територіальну громаду опрацьовано в рамках застосування монографічного методу дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові та аналітичні публікації, дані з офіційних сайтів територіальних громад, результати власних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Суб'єкти підприємницької діяльності відіграють ключову роль у формуванні спроможних територіальних громад, впливаючи на складові їхнього бюджету, сприяючи вирішенню проблем у сфері житлово-комунального господарства, залучаючи іноземні інвестиції, оновлюючи й підвищуючи якість місцевих об'єктів, розвиваючи креативні галузі економіки, гарантуючи екологічну безпеку території, зберігаючи культурно-історичне середовище та популяризуючи громаду.

Первинний виконавець функцій та обов'язків місцевого самоврядування, який одночасно є й носієм цих функцій та повноважень, – територіальна громада. Місцева влада відповідає за забезпечення соціального, економічного та екологічного благополуччя громади, створює сприятливі умови для оптимального використання ресурсів території, розвитку підприємництва, приваблення інвестицій та

покращання рівня зайнятості, що до підвищить якість життя громадян.

Для дослідження особливостей розвитку підприємництва ми обрали Золочівську територіальну громаду. Громада розташована на сході Львівської області. З північного боку межує із Заболотцівською, Підкамінською, Буською громадами, на західній стороні – із Глинянською та Красненською, на півдні – із Поморянською та Перемишлянською, із Тернопільською областю зі сходу.

Від адміністративного центру до м. Львова можна дістатись залізницею (77 км) та автомобільними шляхами (66 км). Відстань до кордону з Європейським Союзом до межі громади – близько 100 км (Республіка Польща). Через територію громади проходять автошляхи Львів – Тернопіль, Львів – Івано-Франківськ, залізнична колія Львів–Київ.

Стратегія розвитку Золочівської територіальної громади (Стратегія, 2022) є основним документом її довгострокового розвитку, що визначає пріоритети та напрямки її розвитку. Її реалізація передбачена в рамках партнерства влади, громади та бізнесу, де кожен партнер зможе зреалізувати свої інтереси, знайти своє місце та зробити внесок у розвиток території (Закон, 2015).

У процесі адміністративно-територіальної реформи в жовтні 2020 року була утворена Золочівська територіальна громада, яка складається з адміністративного центру та території 18 колишніх сільських рад. Загальна кількість населених пунктів – 67, населення становить (на початок 2022 року) – 49 243 особи.

За кількістю суб'єктів господарювання (без фізичних осіб-підприємців) лідируючі позиції у досліджуваній громаді посідають такі види економічної діяльності як «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування» (32,0 %), «Надання інших видів послуг» (15,2 %), «Переробна промисловість» (12,0 %). Феномен «Діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування» можна пояснити великою кількістю об'єднань співвласників багатоквартирних

будинків (ОСББ) – 161 одиниць тільки по місту.

Сфера послуг домінує в загальних обсягах оподаткування (80,7 %). На другому місці – первинний сектор (14,5 %), завдяки галузі сільського господарства, а на третьому – вторинний сектор.

Щодо якісних показників розвитку підприємництва, то середніми підприємствами на території громади можна вважати державне підприємство та Філію товариства з обмеженою відповідальністю з виробництва мінеральної води (близько 200 працівників), ТзОВ в аграрній галузі (близько 150 працівників). 22 підприємства, загальний податок яких – понад 20 млн грн на рік, займаються сільським господарством, лісівництвом, будівництвом, виробництвом текстильних матеріалів, виробництвом безалкогольних напоїв, паперової та картонної тари, постачанням води, діяльністю у сфері електрозв'язку, збирання безпечних відходів.

Будівельна галузь громади представлена двома десятками підприємств, які спеціалізуються на житловому будівництві та ремонті доріг, а також десятком фізичних осіб підприємців (які наймають працівників), є платниками податків.

Щодо аграрного виробництва, то у досліджуваній територіальній громаді налічується 30 агропідприємств, у тому числі – сім фермерських господарств. Легка промисловість громади представлена сімома підприємствами та трьома фізичними особами-підприємцями (які мають у своєму складі найманих працівників). У сфері водопостачання, каналізації, поводження з відходами задіяно три підприємства, два – комунальної форми власності (105 і 80 працівників) і одне товариство з обмеженою відповідальністю, яке є лідером серед підприємств цієї категорії. Основна діяльність ТЩВ – виготовлення та продаж, зокрема експорт синтипону.

Харчова промисловість є аутсайдером господарського комплексу обраної громади. Представлена достатньою кількістю суб'єктів господарювання – дев'ять підприємств та дев'ять фізичних осіб-підприємців, які викори

стовують найманих працівників. Значною мірою на погіршенні економічних показників харчової галузі позначилась реорганізація підприємства з майже сотнею працівників, яке протягом тривалого часу нарощувало виробництво готових кормів для тварин та олії. Серед підприємств, які зазнали значних збитків у крайні роки, – приватні малі підприємства та ТзОВ, які здійснюють гуртову торгівлю.

Туристичну галузь Золочівської громади представляють лише два підприємства

– турагенство і туроператор, для яких цей вид діяльності більше зміщений до організації закордонних та автобусних турів Україною. Суб'єкти господарювання некомерційного характеру – вагоміші гравці на ринку туристичної галузі.

Охарактеризуємо підприємницьке середовище досліджуваної територіальної громади за допомогою SWOT-аналізу (табл.).

Таблиця

SWOT-аналіз підприємницького середовища Золочівської територіальної громади

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Зручне транспортне сполучення 2. Наявність значної кількості фізичних осіб підприємців, більшість яких зосереджена в адміністративному центрі 3. Наявність значної кількості фермерських господарств 4. Наявність промислових підприємств 5. Наявність туристичного ресурсу 6. Наявність покладів корисних копалин (вода, пісок, глина, торф) 7. Наявність водойм для вирощування форелі 8. Наявність можливостей для екологічно чистого сільськогосподарського виробництва 9. Наявність вільних будівель та земельних ділянок для інвестицій 10. Наявність мисливських господарств та можливість їх розвитку 11. Хоча частка приватних підприємств у бюджеті громади невелика (близько 4 %) фізичні особи-підприємці в економіці громади відіграють значну роль 13. Адміністративний центр є місцем збуту сільськогосподарської продукції мешканців навколишніх сіл, що є істотною складовою доходів частини домогосподарств	1. Незадовільний стан дорожньої інфраструктури 2. Незадовільний стан громадського транспорту 3. Відсутність переробної галузі 4. Частина промислового потенціалу втрачається 5. Бюджетоутворювальні підприємства та установи діють у бюджетній сфері 6. Високий рівень безробіття, виплата зарплат «у конвертах», чимало незареєстрованих працівників 7. Поширене явище уникнення сплати податків 8. Недостатнє використання туристичного потенціалу 9. Нелегальне використання родовищ корисних копалин 10. Значна частина земель перебуває у державній власності 11. Поширене явище трудової міграції, що спричиняє брак кваліфікованих кадрів для місцевих підприємств 12. Низькі зарплати 13. Брак кредитних ресурсів для ведення бізнесу 14. Відсутність чинної програми та коштів для фінансової підтримки малого та середнього бізнесу 15. Основні роботодавці та найбільші платники податків зосереджені в кількох населених пунктах
Можливості	Загрози
1. Зростання зацікавленості інвесторів вкладати кошти у переробну промисловість. 2. Участь у державній програмі «Велике будівництво» 3. Зміцнення міжнародних зв'язків 4. Зростання зацікавленості інвесторів вкладати кошти у зелений туризм, дельтаплани, рекреаційні заклади 5. Поява державних, обласних, грантових програм підтримки підприємництва 6. Зростання попиту на міжнародних ринках на продукцію швейної та харчової галузей	1. Нестабільність законодавства 2. Посилення міграційних процесів серед молоді 3. Перереєстрація платників податків на територію інших громад 4. Зовнішні перешкоди для розвитку туризму (пандемії, конфлікти, політична та економічна нестабільність) 5. Скорочення кількості фізичних осіб підприємців через появу монополістів 6. Зменшення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції

*Сформовано автором на основі (Стратегія, 2022)

Для виявлення найгостріших проблем, перешкод для розвитку підприємницького потенціалу в Золочівській територіальній громаді, у ході розроблення Стратегії розвитку до

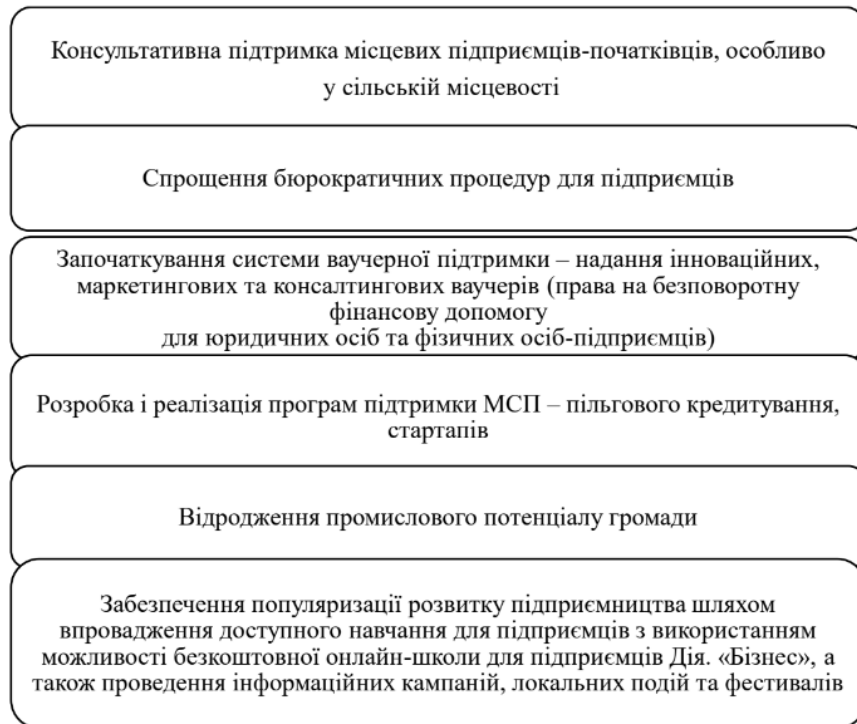
2027 року провели анкетування її мешканців, опитавши 256 осіб. Результати опитування показали, що серед основних сфер життєдіяльності громади мешканці найгірше оцінюють

умови для започаткування і ведення власного бізнесу – 1,76, а також можливості працевлаштування – 1,56 (середній бал – 2,48, де 4 – найвищий бал, 1 – найнижчий).

Найтерміновішими завданнями, які має вирішувати громада, респонденти вважають розвиток промислових підприємств. Для подальшого розвитку громади найпродуктивнішим ресурсом, на їхню думку, є підприємці та місцеві підприємства (26 % опитаних).

Окремо у процесі розробки Стратегії досліджуваної громади опитали 48 підприємців. Більшість респондентів вважає, що в цьому регіоні наявний трудовий потенціал, не обхідний підприємству, та основний ринок збуту продукції. Лише один із опитаних вважає, що в регіоні є основні інвестори для розвитку підприємництва.

Найбільшою проблемою розвитку громади, на думку опитаних, є несприятливі умови для розвитку підприємництва, безробіття, недостатні ініціативність, та громадська активність мешканців, низька якість доріг, відсутність зовнішнього інвестування. Водночас важливими завданнями, які необхідні для розвитку їх територіальної громади, є: розвиток малого і середнього бізнесу, зменшення рівня безробіття, ремонт вулиць, ремонт доріг між населеними пунктами, благоустрій населених пунктів, сприяння розвитку промислових підприємств. Основні завдання та потенційно можливі сфери реалізації проєктів підтримки розвитку підприємництва у досліджуваній територіальній громаді ми згрупували на рис. 2.

**Сформовано автором на основі (Стратегія, 2022)*

Для виявлення найгостріших проблем, перешкод для розвитку підприємницького потенціалу в Золочівській територіальній громаді, у ході розроблення Стратегії розвитку до 2027 року провели анкетування її мешканців, опитавши 256 осіб. Результати опитування по-

казали, що серед основних сфер життєвості громади мешканці найгірше оцінюють умови для започаткування і ведення власного бізнесу – 1,76, а також можливості працевлаштування – 1,56 (середній бал – 2,48, де 4 – найвищий бал, 1 – найнижчий).

Найтерміновішими завданнями, які має вирішувати громада, респонденти вважають розвиток малого і середнього бізнесу, ремонт доріг, вирішення проблеми безробіття, сприяння розвитку промислових підприємств. Для подальшого розвитку громади найпродуктивнішим ресурсом, на їхню думку, є підприємці та місцеві підприємства (26 % опитаних).

Окремо у процесі розробки Стратегії досліджуваної громади опитали 48 підприємців. Більшість респондентів вважає, що в цьому регіоні наявний трудовий потенціал, необхідний підприємству, та основний ринок збуту продукції. Лише один із опитаних вважає, що в регіоні є основні інвестори для розвитку підприємництва. Найбільшою проб-

лемою розвитку громади, на думку опитаних, є несприятливі умови для розвитку підприємництва, безробіття, недостатні ініціативність, та громадська активність мешканців, низька якість доріг, відсутність зовнішнього інвестування. Водночас важливими завданнями, які необхідні для розвитку їх територіальної громади, є: розвиток малого і середнього бізнесу, зменшення рівня безробіття, ремонт вулиць, ремонт доріг між населеними пунктами, благоустрій населених пунктів, сприяння розвитку промислових підприємств. Основні завдання та потенційно можливі сфери реалізації проєктів підтримки розвитку підприємництва у досліджуваній територіальній громаді ми згрупували на рис. 2.

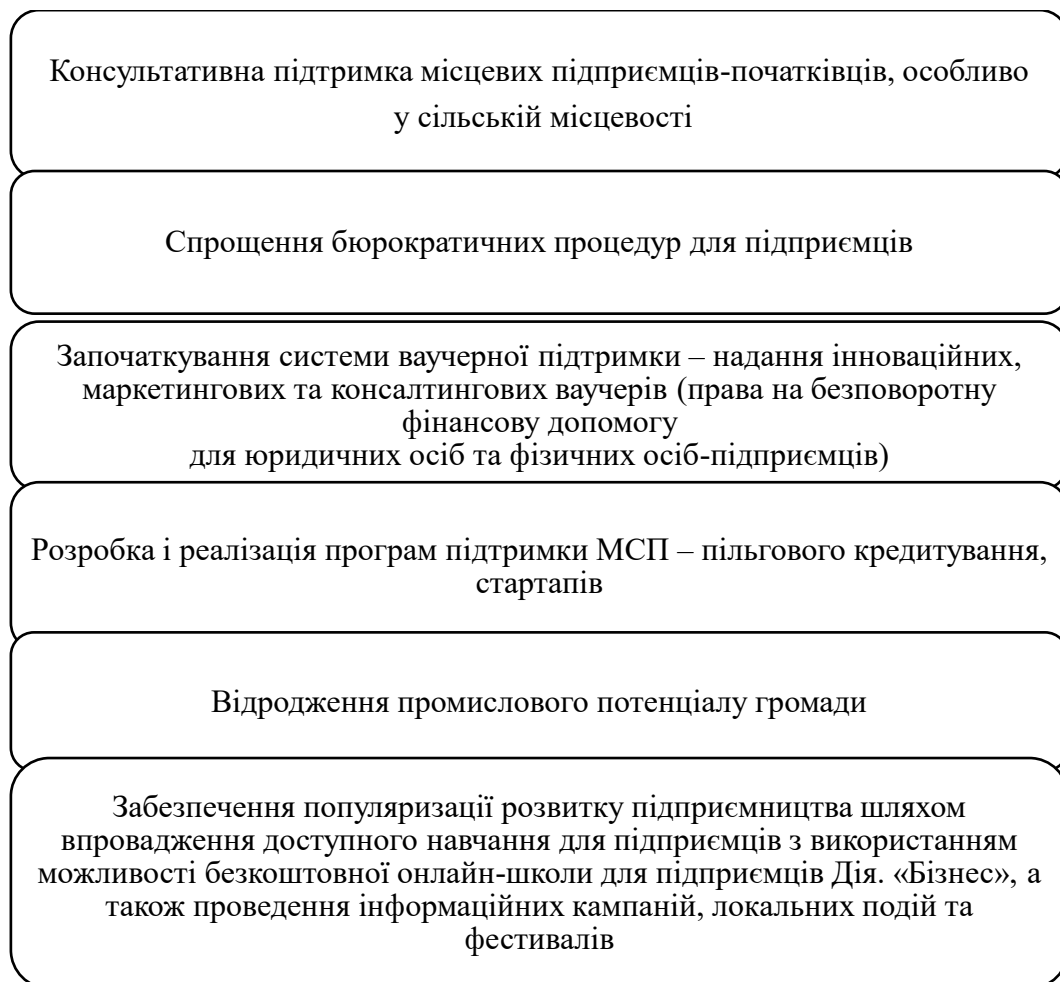

Рис. 2. Завдання та потенційно можливі сфери реалізації проєктів підтримки розвитку підприємництва у територіальній громаді

*Сформовано автором

Найпріоритетнішим для майбутнього розвитку громади видом економічної діяльності вважаємо: сільське господарство, машинобудування, харчову промисловість.

Висновки. У ході дослідження ми проаналізували формування підприємництва в Золочівській територіальній громаді. Виявили проблеми ведення підприємницької діяльності у різних галузях та окреслили основні напрями розвитку бізнесу на місцевому рівні. Однією із сфер, яка потребує негайного втручання громади, є підтримка малих та середніх підприємств, забезпечення умов для розвитку вже наявного малого і середнього бізнесу й відкриття нових підприємств. На місцевому рівні підприємці часто недостатньо поінформовані про можливості та умови залучення зовнішніх джерел фінансування, а часто й не готові до процесу підготовки та подання бізнес-планів для отримання державних чи міжнародних грантів і кредитів. Особливо важливим є завдання залучення до підприємницької діяльності молоді, адже це дозволить зменшити відтік молодих активних людей із громади.

Також важливо розвивати у громаді інфраструктуру підтримки бізнесу, зосередившись

над створенням центрів/агенцій підтримки малого і середнього бізнесу, наданням інформаційно-консультаційних послуг з питань започаткування та ведення підприємницької діяльності й підготовки бізнес-планів. Тому важлива є консультативна підтримка місцевих підприємців-початківців, особливо у сільській місцевості, підвищення обізнаності підприємців щодо можливостей відповідних регіональних, національних та міжнародних програм.

Варто також виокремити необхідність підтримки сільськогосподарських виробників, адже громада має значний потенціал для розвитку сільського господарства. Важливий перехід від виробництва сировини до переробки, щоб більше доданої вартості створювати на території громади. Для цього слід сприяти налагодженню системи сільськогосподарської кооперації, створювати умови для залучення фінансових ресурсів сільськогосподарськими виробниками та проводити просвітницькі й освітні заходи для мешканців, які бажають займатися новими напрямками сільського господарства.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Бриль, М., Врублевський, О., Данчева, О., Сеїтосманов, А. та Чубаров, Е., 2018. *Успішна територіальна громада: будуємо разом*. Харків: Видавничий будинок Фактор.

Губені, Ю., 2022. Підприємництво: доступно, стисло, для жителів села. *Інформаційна брошура*. Львів: КП Кам'янка-Бузька районна друкарня.

Дементов, В., 2023. Підтримка підприємництва як один із дієвих інструментів відновлення та розвитку громад в умовах воєнного стану. *Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів*. Суми. С. 254–256.

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII / Верховна Рада України [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> [Дата звернення 15 березня 2024].

Карпов, В., Тарасова, К., Сербіна, А. та Васалатій, О., 2021. Аналіз соціально-економічного розвитку Маяківської об'єднаної територіальної громади. *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць*. Одеса: ОНЕУ, 1 (76), с. 21–32.

Колодненко, Н., 2019. Стратегічний підхід до визначення пріоритетних напрямів розвитку брендів об'єднаних територіальних громад. *Вісник Сумського НАУ. Економіка і менеджмент*, 4 (82), с. 98–100.

Коломицева, О. та Проданова, Л., 2022. Бізнес-структури територіальних громад України в умовах військового стану: проблеми функціонування. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Економічні науки*, 66, с. 17–29.

Лівандовська, О. та Ключник, А., 2021. Стратегічні орієнтири розвитку підприємництва в об'єднаних територіальних громадах [online] Доступно: <http://surl.li/gytxc> [Дата звернення 21 березня 2024].

Олійник, Д., 2018. Інноваційний розвиток територіальних громад в умовах четвертої технологічної революції: пріоритети та перспективи: *аналіт. доповідь*. Київ. НІСД.

Васильченко, Г., Парасюк, І. та Єременко, Н., 2015. Планування розвитку територіальних громад: *навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України*. Київ. ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ».

Стратегія розвитку Золочівської територіальної громади до 2027 року [online] Доступно: <http://surl.li/sergw> [Дата звернення 19 березня 2024].

Шебанін, В. С. та Кормишкін, Ю. А. Роль підприємництва у формуванні територіальних громад. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, 4, с. 3–11.

Стаття надійшла 31.03.2024

